

PROTESTANTSKÁ ETIKA A DUCH KAPITALISMU

Marek Loužek, Filozofická fakulta UK a Vysoká škola ekonomická v Praze*

1. Úvod

Slavná „Protestantská etika a duch kapitalismu“ patří k nejznámějším dílům Maxe Webera. Hypotéza, že kapitalismus se nevyvinul ve vzduchoprázdnu, nýbrž souvisel s rozvojem protestantské etiky, byla převratná a stala se v ekonomii a společenských vědách legendou. Cílem statí je prozkoumat teorii o protestantské etice a duchu kapitalismu a zasadit ji do dějinného kontextu.

Zájem o náboženské otázky doprovázel Maxe Webera po celý život. Vliv protestantismu se propojoval nejen ve výchově jeho matky, ale i v pozdějších kontaktech s protestantskými teology tübingenské školy. Max Weber však nevystupoval jako věřící křesťan. Jeho zájem o náboženství byl primárně sociologický. Je to sociologie a ekonomie náboženství, kterou se proslavil nejvíce.

„Protestantská etika a duch kapitalismu“ vyvolala již v době svého vydání (1904/05) bouřlivou diskusi, která pokračuje do dnešních dnů. Otázka, zda a nakolik přispěla reformace ke vzniku kapitalistického ducha nebo dokonce samotného kapitalismu, je předmětem zkoumání nejen sociologů, ale i ekonomů a politologů.

Přestože uvnitř společenských věd se „Protestantská etika“ stala jakýmsi kanonickým textem, někteří historici ji kritizují za přehnané generalizace. Paradoxem je, že jen málo lidí skutečně prostudovalo originální text, aby mohlo posoudit, nakolik jsou její teze opravdu zjednodušující či paušální. Sociologové základní ideu „Protestantské etiky“ dodnes podrobují empirickým testům, z nichž některé hypotézu potvrdily, jiné nikoli. Přes veškerou svoji diskutabilnost je však ústřední idea stále přitažlivá.

Struktura této statí je následující: po úvodu následuje druhá část, která nastiňuje historické pozadí „Protestantské etiky“. Třetí část analyzuje její obsah. Čtvrtá část popisuje spor o autorství, který po zveřejnění „Protestantské etiky“ vypukl. Pátá část shrnuje první kritické reakce historiků. Šestá část nastiňuje rozpaky v katolickém táboře.

2. Historické pozadí díla

Základní idea „Protestantské etiky“, ačkoli vypadá na první pohled revolučně a originálně, nebyla vůbec nová (Lehmann, 1987). Na přelomu 19. a 20. století spíše „visela ve vzduchu“. Různí autoři tuto myšlenku naznačili či formulovali dávno před Weberem. Weberova „Protestantská etika“ proto může být považována za Weberův ryzí a původní příspěvek do společenskovědné debaty jen zčásti.

* Stat' vychází s podporou grantů GA ČR č. 402/07/0165, MSM 0021620841 a interního grantu VŠE.

Jednou z prací, kterou Weber citoval a jež jej nepochybně inspirovala, byla dizertace jeho studenta Martina Offenbachera o konfesích a sociální stratifikaci (Offenbacher, 1901). Offenbacher se v ní pokusil nalézt korelace mezi sociálním zařazením příslušníků různých náboženských skupin a dospívá k závěru, že katolíci ve svém sociálním původu, vzdělání a ekonomické úspěšnosti zaostávají za protestanty.

V roce 1892 zveřejnil Eberhard Gothein (1892) hospodářskou historii Černého lesa. V ní se nachází věta, která rovněž předjímá pozdější weberovskou hypotézu: „Kdo se pídí po stopách kapitalistického vývoje a zkoumá evropské země, stále více se mu staví před oči ta samá skutečnost: Kalvinistická diaspora je současně škola kapitalistického hospodářství“ (Gothein, 1892, s. 674). Gothein se objevuje jako jeden z citovaných autorů v poznámce pod čarou ve Weberově „Protestantské etice“.

V roce 1902 zveřejnil představitel nejmladší německé historické školy a Weberův konkurent a kolega Werner Sombart práci „Moderní kapitalismus“ (1902). Tato kniha zkoumá, jak duch kapitalismu transformoval všechny oblasti hospodářského života novověku. Jedna z kapitol se nazývá „Geneze kapitalistického ducha“ a cituje se v ní mimo jiné i Gotheinova práce.

Sombart zaujímá ke Gotheinově tezi dvojznačný postoj. V jedné pasáži ji kritizuje, když říká, že vysvětlovat duch moderního kapitalismu vlivem náboženských skupin je nedostatečné (Sombart, 1902, s. 378–380). V jiné pasáži pronáší: „Že protestantismus, zejména ve svých variantách kalvinismu a kvakerismu, podpořil vývoj kapitalismu, je příliš známá skutečnost na to, než aby ji bylo třeba dokazovat.“ (Sombart, 1902, s. 380–381)

To, k čemu Sombart zaujal nejednoznačný postoj, bystře využil Max Weber. Sombarta nekritizuje přímo, ale cituje jeho knihu a je vidět, že ji dobře zná. Lehman (1987, s. 310) vyslovil hypotézu, že Weber dokonce plánoval napsat „Protestantskou etiku a duch kapitalismu“ jako přímou polemiku se Sombartovým dílem.

Sombart vysvětloval vznik moderního kapitalismu především židovským vlivem. Protože židé přišli z pouště, kde se naučili techniku přežití za náročných podmínek, rozvinuli obdivuhodnou píli a rychle se v Evropě vyšvihli do horních vrstev. Židovské náboženství spolu s racionalitou „světského“ boje o přežití nakonec vedly k ukotvení ekonomické racionality a vzniku kapitalismu (Sombart, 1911).

Weber naproti tomu chápal Židy jako představitele „párijského kapitalismu“, kteří přispěli k rozvoji západního racionalismu, ale jejich vliv na moderní kapitalismus byl spíše slabý. Pro vznik ducha moderního kapitalismu byl důležitý asketismus, který provozovali ranní mniši a poustevníci. Puritáni, kteří žili v tomto světě (spíše než aby se z něho snažili uniknout), pak dali asketismu novou kulturní kvalitu.

Jiným autorem, který významně ovlivnil ústřední ideu „Protestantské etiky a duchu kapitalismu“, byl George Jellinek, profesor práva na univerzitě v Heidelbergu. Ten argumentoval, že základní politická a občanská práva nebyla výsledkem osvícenství, nýbrž děl pietistických disidentů 17. století (Jellinek, 1895).

Když manželé Weberovi přijeli v roce 1897 do Heidelbergu, spřátelili se s Jellinkovými. Weber byl nepochybně dobře seznámen s Jellinkovou knihou, která se dočkala druhého vydání v roce 1904. Weber zkritizoval Sombartovy poznámky o vzniku ducha kapitalismu, při čemž aplikoval ústřední Jellinkovu tezi na ekonomickou problematiku. Zatímco Jellinek zdůraznil význam asketického protestantismu pro vznik ideje občanských práv, Weber zdůraznil význam asketického protestantismu pro vznik kapitalistického ducha.

Při hledání zdrojů „Protestantské etiky a duchu kapitalismu“ nelze nevzpomenout na Weberův rodinný původ. Matka byla zbožná členka pietistické církve, otec agnostik s liberálními názory. Ačkoli Weber sám nebyl příliš zbožný muž, rodinná vzpomínka jej jistě poznamenala.

Ostrý kontrast mezi protestantismem a katolicismem ve Weberově díle byl zčásti dědictvím „kulturního boje“ (Kulturkampf). Weber vyrůstal v Berlíně v době, kdy pruská vláda začala boj s Římem, a kdy se liberálové z celého Německa pokoušeli omezit katolický vliv. Je proto přirozené, že Weber jako mladý pokrokový Němec viděl pokrok civilizace v protestantismu.

V „Protestantské etice“ se projevuje Weberův obdiv k anglosaskému světu s jeho hospodářským úspěchem a politickou převahou Anglie a Spojených států nad autokratickými monarchiemi ve střední a východní Evropě. Revoluční potenciál západního liberalismu lze podle něj těžko prosadit v prostředí katolického tradicionalismu. Daleko úrodnější půdu přináší protestantismus.

3. Analýza „Protestantské etiky“

„Protestantská etika a duch kapitalismu“ poprvé vyšla v časopisu *Archiv für Sozialwissenschaft und Politik* v letech 1904–1905. Skládá se ze dvou částí rozčleněných do pěti kapitol. I. část nazval Weber „Problém“ a věnoval ji tři kapitoly: 1. „Konfese a sociální rozvrstvení“, 2. „Duch kapitalismu“ a 3. „Lutherův pojem povolání. Úkol zkoumání“. Tato první část vyšla česky v roce 1998 díky překladu Miloše Havelky (Weber, 1998). Část výňatků z první i druhé části obsahuje i překlad Jana Škody (Weber, 1997).

II. (částečně přeložený) díl nazvaný „Idea povolání asketického protestantismu“ se skládá ze dvou kapitol: 1. „Náboženské základy askeze zaměřené na tento svět“ a 2. „Askeze a kapitalismus“ (viz Weber, 1996). Protože větší část textu již byla přeložena do češtiny, budeme citovat z českých překladů. „Protestantská etika a duch kapitalismu“ není příliš rozsáhlé dílo, čítá zhruba 150 stran. Text není strukturovaný do paragrafů a odstavců, jak jsme zvyklí např. ze systematického „Hospodářství a společnost“ (Weber, 1976).

Sociální rozvrstvení konfesí

V úvodu „Protestantské etiky“ Weber konstatuje, že statistiky (odvolává se zejména na Martina Offenbachera, 1901) ukazují nápadnou věc: podnikatelské vrstvy, vlastníci kapitálu i nejkvalifikovanější dělníci mají v relativně větší míře protestantské vyznání než katolické. Co je příčinou této situace?

Weber přiznává, že není a priori jasné, zda je náboženská příslušnost příčinou hospodářských jevů, anebo jejich následkem. I kdyby však byla pravda, že protestanti jsou bohatší proto, že se koncentrují ve zvýhodněných a ekonomicky rozvinutých oblastech Německa, stále by vyvstávala otázka: proč se protestantismus rozvinul právě tam?

Weber si uvědomuje, že zmíněný statistický jev mohly způsobit rozdíly ve vzdělání. Vskutku zjišťuje, že katolíci mají v průměru nižší vzdělání než protestanti, ale tento fenomén může být podle něj způsoben zděděnými majetkovými rozdíly. Co způsobeno

vnějšími faktory být nemůže, je obecná tendence u katolických rodičů upřednostňovat humanistická gymnázia, zatímco u protestantských rodičů jsou spíše preferovány technické studie a výrobně-ekonomická zaměstnání.

„V těchto případech je kauzální poměr nepochybně takový, že *výchovou vštípená duchovní specifická*, a to zde onen směr vzdělání podmíněný prostřednictvím náboženské atmosféry vlasti a rodičovského domu, určovala volbu povolání i další pracovní osudy.“ (Weber, 1998, s. 189.)

Statistické údaje podle Webera odporují dávné představě, že menšiny jsou obecně aktivnější, protože musí bojovat o místo na slunci. V poznámce pod čarou se explicitně vymezuje proti anglickému fyziokratovi W. Pettymu, ale na mysli má také svého konkurenta Wernera Sombarta a jeho teorii „menšinových a proto aktivnějších“ Židů na rozvoj kapitalismu.

Weber se domnívá, že protestanti – ať vládnoucí nebo ovládaní, ať většina nebo menšina – mají zvláštní sklon podporovat ekonomický racionalismus, v daleko větší míře, než je tomu u katolíků. Weber opět cituje svého žáka Offenbachera, který ve své dizertaci napsal: „Katolík... je klidnější, vybaven menším pudem po zisku, sází více na co možná zajištěný průběh života, i když s menšími příjmy, než na ohrožující, rozčilující, ale eventuálně slávu a bohatství přinášející život. Lidová moudrost to formuje žertovně: buď dobře jíst, nebo klidně spát. V daném případě protestanti rádi jedí, zatímco katolíci rádi spí.“ (Offenbacher, 1901, s. 68; Weber, 1998, s. 191).

Weber zdůrazňuje, že protestantismus neznamenal oslabení křesťanské zbožnosti. Právě naopak. Zvláště pietismus vyzdvihuje niternost a zápal víry, často kombinovaný s obchodní a podnikatelskou aktivitou. Rozhodně to ale neznamená, že by protestantismus od samého začátku byl přátelsky nakloněn ekonomickému racionalismu. Reformace neznamenal nadvládu církevního panství nad jednotlivcem, ale spíše nahradila katolickou podobu formou jinou.

„Panství kalvinismu, tak jak působilo v 16. století v Ženevě a Skotsku, na přelomu 16. a 17. století ve velkých částech Holandska, v 17. století v Nové Anglii a dočasně i v Anglii samé, by pro nás bylo nejnesnesitelnější formou církevní kontroly jednotlivce, která by vůbec mohla existovat“ (Weber, 1998, s. 187–188).

Přesto se Weber domnívá, že pozdější protestantismus přinesl posun od těchto původních dogmatických přístupů a více se přiblížil světskému životu. Protestantská etika tak posléze pomohla vytvořit „*duch kapitalismu*“, díky němuž v 16. a 17. století nastartovalo podnikání, obchod a kapitalistický rozvoj.

„*Duch*“ kapitalismu

Druhá kapitola „Protestantské etiky“ se zabývá „*duchem*“ kapitalismu. Weber používá tento termín stále v uvozovkách, což naznačuje, že si byl dobře vědom jeho ožehavosti a abstraktnosti. Weber nenabízí žádnou přesnou definici a ilustruje pojem „*duch kapitalismu*“ jedním citátem z Benjamina Franklina.

„Mysli na to, že peníze mají plodnou a úrodnou povahu. Peníze mohou produkovat peníze a jejich oddenky mohou nést ještě více a tak neustále. Pět šilinků dobře vydaných představuje šilinků šest, a dále sedm šilinků a tři pence a tak dál až do sta liber šterlinků. Čím více peněz je, tím více při obratu produkují, takže užitek roste a ještě rychleji. Kdo zabije bachyni, zničí tím celé její potomstvo až do tisícího kolena.

Kdo promrhá pětišilink, zabíjí (!) všechno, co jím mohl vyprodukovat, celé roty liber šterlinků.“ (Weber, 1998, s. 187–198).

Tento výňatek není kompletním citátem Franklina z „Protestantské etiky“, ale vystihuje smysl, jaký chce Weber dát pojmu „duch“ kapitalismu. Duch kapitalismu znamená vydělávání peněz jako soustavnou činnost provozovanou člověkem v právních mantinelech, finanční srovnávání nákladů a výnosů za účelem dosahování zisku a z toho vyplývající obchodování, výrobu či jiné podnikání.

„Na tomto místě bude asi pro náš účel postačovat, poukážeme-li na to, že v kraji, kde se Benjamin Franklin narodil (Massachusetts), rozhodně existoval ‚kapitalistický duch‘ (ve smyslu námi předkládaném) ještě *před* ‚kapitalistickým rozvojem‘ (stížnosti na specifické projevy ziskuchtivé vypočítavosti v Nové Anglii – na rozdíl od jiných částí Ameriky – se vyskytují už roku 1632)“ (Weber, 1998, s. 203).

Protivníkem, s nímž musel „duch“ kapitalismu bojovat především, byl podle Webera tradicionalismus. Jde o etiku projevující se normami, které svazují život, určují člověku své zakořeněné místo v „přirozeném“ řádu, z něhož nemá jedinec možnost se nijak vymanit a svobodně rozvíjet vlastní životní plány, tím méně pak obchodovat, podnikat a vydělávat peníze.

Katolicismus podle Webera podporuje tradicionalismus, zatímco protestantismus, nebo přinejmenším některé jeho druhy v určitých dobách, podporují progresivní hospodářský vývoj směrem k modernímu kapitalismu. Weber se domnívá, že specificky nábožensky vychovaní lidé – zejména pietistického původu – jsou velmi „tvární“ pro vštěpování nových ekonomických návyků.

„Často slyšíme, a potvrzují to i příležitostné statistické výzkumy, že nejpříznivější šance k hospodářské výchově se vytvářejí v této kategorii. Schopnost myšlenkové koncentrace, jakož i absolutní ústřední postoj chovat se k „práci jako k povinnosti“, se tu velice často spojuje s přísnou hospodárností, která kalkuluje s výdělkem i s jeho výší vůbec, jakož i se střídavým sebeovládáním a uměřeností, které neobyčejně stupňují výkonnost.“ (Weber, 1998, s. 112)

Čistě kupecko-obchodní charakter podnikání, existence kapitálu, investice a oddělené účetnictví existovaly podle Webera i v jiných kulturách a dobách. I v Číně, na orientě či evropském středověku se muselo hospodářství nějak vyvíjet a tyto instrumenty se v různých variantách vyskytovaly. Byly to však tradiční postoj k životu, způsob práce, přijatelná míra zisku a tradiční způsob obchodování a vztahy k dělníkům, které omezovaly plné rozvinutí kapitalistického potenciálu.

„Otázka po hybných silách expanze moderního kapitalismu není tedy v prvé řadě otázkou původu peněžních zásob zhodnocovaných kapitalistickým způsobem, ale především otázkou vývoje kapitalistického ducha. Kde ožívá a kde se mohl projevit, *vytváří* si sám peněžní zásoby jako prostředky svého působení, nikoli naopak“ (Weber, 1998, s. 217).

Weber přiznává, že v moderní době se vztah kapitalistů k náboženství změnil. Myšlenka zbožné nudy v ráji je pro ně málo lákavá a „kapitalistický duch“, který vyznávají, je k náboženství buď zdrženlivý, nebo přímo nepřátelský. „Smysl“ neúnavného shonu, vydělávání peněz, práce a obchodování již nevidí. Chovají se tak proto, že je za to společnost obdivuje a mohou si dopřát množství luxusních statků.

„Avšak zcela jinak je tomu v případech vůdčích a zejména trvale úspěšných podnikatelů, jež je z toho možné vyjmout... Straní se ostentativnosti i nepotřebného plýtvání

stejně jako vědomého využívání své moci a vstřícnosti k vnějším znakům společenské úcty, již požívá, ale které jsou mu spíše nepříjemné... Ze svého bohatství ‚nemá nic‘ pro svou vlastní osobu – s výjimkou jediného: iracionálního pocitu dobře ‚naplněného povolání‘“ (Weber, 1998, s. 218–219).

Weber nechce nabídnout jednosměrný výklad vývoje kapitalismu, převrátit na ruby marxistickou teorii o základně a nadstavbě. „Protestantská etika“ je přesto založena na předpokladu, že to jsou právě nemateriální, duchovní zdroje, které „odblokovaly“ cestu k modernímu vývoji kapitalismu.

„Hovořit tu o nějakém ‚odrazu‘ materiálních poměrů v ‚ideální nadstavbě‘ by bylo naprostým nesmyslem. Z jakého myšlenkového okruhu tedy pocházelo začlenění činnosti navenek zaměřené čistě na zisk do kategorie ‚povolání‘, které jednotlivec pocíťoval jako *povinnost*? Neboť právě tato myšlenka poskytovala etický základ a oporu pro způsob života podnikatele ‚nového stylu‘“ (Weber, 1998, s. 224).

Lutherova koncepce povolání. Úkol zkoumání

V třetí kapitole „Protestantské etiky“ Weber analyzuje pojem „povolání“. Upozorňuje, že v německém slově „Beruf“ i anglickém „calling“ spoluzaznává jistá náboženská představa povolání uloženého Bohem. Jsou to především katolické národy, které výraz podobného zabarvení buď nemají, nebo nemá onen náboženský přídech.

Pochopení smyslu „povolání“ vychází z překladu bible, a sice ducha překladatelů, nikoli originálu. Weber se odvolává na Lutherův překlad bible na jednom místě knihy Sírachovcovy (Sír. 11,20-21). Luther opovrhoval katolickými mnichy, kteří podle něj vedli zcela nesmyslný život před Bohem a dokonce projevovali egoistickou, povinností světa se vzdalující neschopnost lásky. Vyzdvihl proto světské povolání jako vnější výraz „lásky k bližnímu“.

Přesto lze považovat myšlenku „světského povolání“ za nechtěné dítě reformace. Ekonomický racionalismus, jehož příčiny Weber hledá, přinesl ospravedlnění světské práce a myšlenka povolání znamenala, že člověk je „povolán“, aby hledal nejen cestu ke spáse, ale i každodenní práci vykonával co nejodpovědněji a nejracionálněji. Oceňování světské práce existovalo částečně už ve středověku, starověku i jiných civilizacích.

„Bezpodmínečně nové bylo v každém případě především jedno: oceňování splněné povinnosti ve světském povolání jakožto nejvyššího obsahu, který mravní sebekontrola vůbec může do sebe přijmout. To bylo právě tím, co mělo za následek představu náboženského významu každodenní světské práce a co poprvé vytvářelo pojem povolání v tomto smyslu.“ (Weber, 1998, s. 232).

Luthera však nelze – a to Weber přiznává – považovat za spřízněného s kapitalistickým duchem. Luther brojí proti lichvě a jeho odpor proti obchodu je možná ještě silnější než scholastický. I církevní kruhy, které se k Lutherovi hlásí, by s Franklinovým pojetím „povolání“ pravděpodobně nesouhlasily.

„Výkon reformace jako takové spočíval především v tom, že – v kontrastu proti katolickému pojetí – značně vzrostl mravní akcent a náboženská *prémie* za práci vezdejší uspořádanou v povolání. Jak byla myšlenka ‚povolání‘, která to vyjádřila, dále rozvíjena, to záviselo na konkrétnějším způsobu zbožnosti, jak se rozvinul v jednotlivých reformačních církvích. Autorita bible, z níž Luther podle svého názoru převzal

myšlenku povolání, byla pak vcelku příznivější pro tradicionalistický obrat.“ (Weber, 1998, s. 237)

V prvních letech Lutherovy reformátorské činnosti u něj převážil názor, že na výběru povolání spíše nezáleží. Člověk měl přijmout situaci, do níž jej Bůh postavil, tak, jak byla, a nesnažit se ji překonat či zrušit. Hovořit u něj o „spřízněnosti“ s duchem kapitalismu by tedy nebylo správné.

„Jestliže byl ekonomický tradicionalismus zpočátku výsledkem paulinské indifference, je tedy později výsledkem stále intenzivnější víry v předurčení, která identifikuje bezpodmínečnou poslušnost vůči Bohu s bezpodmínečným přijetím dané situace. K propojení povolání s náboženskými principy, které by spočívalo na nějaké nové nebo vůbec principiální základně, Luther tímto způsobem vůbec nedospěl.“ (Weber, 1998, s. 239)

Weber zdůrazňuje rozdíl mezi kalvinismem a luteránstvím. Katolicismus viděl v kalvinismu právem svého hlavního odpůrce. Důvod odporu katolíků proti kalvinismu spočíval v jeho etických zvlátnostech. V kalvinismu byl vytvořen zcela jiný vztah mezi náboženským životem a pozemským jednáním. Přesto ani kalvinismus samozřejmě nepostuloval snahu o získání světských statků jako etickou hodnotu.

„Budeme se proto muset připravit na to, že kulturní účinky reformace byly do značné míry – pro naše zvláštní hlediska dokonce především – nepředvídanými a přímo nechtěnými důsledky práce reformátorů, často vzdálené nebo přímo v protikladu ke všemu, co jim samým tanulo na mysli.“ (Weber, 1998, s. 244)

Weber zdůrazňuje, že reformace nebyla historicky nutná. Působily četné – často náhodné vlivy – které nelze zjednodušit žádným ekonomickým, politickým, ani náboženským zákonem. Na druhé straně však nelze říci, že pouze „duch kapitalismu“, ideje zapříčinily tento pozoruhodný vývoj.

„Nemá být obhajována přihloupě doktrinářská teze, že ‚kapitalistický duch‘ ... mohl vzniknout jen jako výsledek určitých vlivů reformace, nebo vůbec teze, že kapitalismus jako hospodářský systém je výsledkem reformace... zde má být pouze zjištěno, zda a do jaké míry byly náboženské vlivy spoluúčastny na kvalitativním utváření a kvantitativní expanzi onoho ‚ducha‘ ve světě, a které konkrétní stránky kultury spočívající na kapitalistické základně na ně lze převést.“ (Weber, 1998, s. 245)

Náboženské základy askeze zaměřené na tento svět

Druhá část „Protestantské etiky“ se zabývá ideou povolání v asketickém protestantismu. První ze dvou kapitol této části pojednává o náboženských základech askeze orientované na tento svět. Dějinní nositelé asketického protestantismu jsou podle Webera čtyři: 1. kalvinismus v podobě, která převládla v průběhu 17. století, 2. pietismus, 3. metodismus a 4. sekty novokřtěnců. Žádný z těchto pohybů neprobíhal zcela odděleně od ostatních a také odlišení asketických od neasketických reformačních církví je relativní. Přesto toto odlišení Weber používá.

Kalvinismus vyvolával podle Webera pocit absolutní osamělosti každého jednotlivce. V záležitosti rozhodující pro spasení krácel každý člověk samostatně vstříc osudu, který byl dán od věčnosti (predestinace). Všude, kde existuje učení o predestinaci, neutichají otázky, zda nelze podle určitých znaků či indicií zjistit, zda věřící patří k vyvoleným nebo zavrženým. Protože Bůh již o vyvolení a zavržení rozhodl předem,

věřícímu nezbývá nic jiného, než pevně věřit v Krista a neúnavně pracovat v povolání. Jedině tak bylo možné zahánět náboženské pochyby a dodat si jistotu.

Koncepce omilostnění existovala ve dvou verzích. Obdařený může svůj stav milosti prožívat buď jako *nádoba* božské síly, anebo *nástroj* božské síly. Obě pojetí mají odlišné důsledky pro náboženskou a etickou praxi. Je-li věřící nádobou božské síly, kloní se ve své zbožnosti ku kultivaci citu. Je-li nástrojem božské síly, vede to k asketickému jednání. Zatímco Luther má blíže k prvnímu typu, kalvinismus má blíže k druhému.

„Normální středověký katolický laik žil jaksí ‚z ruky do úst‘. Především svědomitě plnil tradiční povinnosti. ‚Dobré skutky‘, jež vykonal nad to, byly obvykle řádkou jednotlivých činů, které spolu nemusely souviset a hlavně nemusely tvořit racionalizovaný životní systém. Konal je příležitostně, např. k odčinění konkrétních hříchů, případně z návodu duchovního správce, nebo ke konci života jako jakési pojištění.“ (Weber, 1997, s. 248)

I středověká církev podle Webera hlásala, že má člověk principiálně změnit svůj život. Ale existence svátosti pokání (zpovědi) vedla k tomu, že průměrný křesťan nebyl k autentické změně motivován, neboť každý další čin či přečin mohl snadno odčinit. Tento mocenský a výchovný prostředek církve je zakořeněným rysem katolické religiozity.

„K ‚odkouzení‘ světa, k vyloučení magie jako nástroje spásy nedošlo v katolické víře nikdy tak důsledně jako ve víře puritánské (a především židovské). Katolík měl náhradu za svou lidskou slabost k dispozici sakramentální milosti své církve: kněz byl mág, konal zázrak proměnění a měl v rukou klíče k milosti.“ (Weber, 1997, s. 249)

Bůh kalvinistů nechtěl na svých věrných jednotlivé dobré skutky, nýbrž trvale vysluhovanou svatost, vystupňovanou v systém. Etická praxe obyčejného křesťana tak byla podle Webera zbavena bezplánovitosti a nesoustavnosti a upravena v důslednou metodu veškerého lidského života. Ne náhodou se nositelům poslední velké renesance puritánských myšlenek říkalo metodisté.

Křesťanská askeze měla vždy již od antiky racionální charakter. Mnišský způsob života podřízený pevným pravidlům, organizace katolické církve, systém scholastické filozofie – to vše neslo nepochybně silné racionální rysy. Zavést do životního režimu řád – to byl nejdůležitější prostředek askeze. Všechny tyto hlavní aspekty obsahují řehole katolického středověku i životní zásady kalvinismu.

„Co však bylo hlavní: když člověk vedl život v náboženském duchu metodicky par excellence, *byl stejně pořád mnich*. A čím víc se přikláněl k askezi, tím více ho to pudilo ven, pryč z obyčejného života, protože žít svatě znamenalo právo *zanechat* světské morálky... Kalvinismus k tomu však časem dodal cosi pozitivního: že *víru* máme *osvědčovat* soustavnou světskou prací. Tím dal *pohnutku* k askezi i širší vrstvě věřících.“ (Weber, 1997, s. 252)

Askeze a kapitalismus

Poté, co Weber popsal sociální rozvrstvení podle konfesí, definoval „duch“ kapitalismu, analyzoval pojem povolání a náboženské základy askeze zaměřené na tento svět, obrací v závěrečné kapitole své „Protestantské etiky“ pozornost ke vztahu askeze a kapitalismu.

Puritáni v ideji povolání zdůrazňují metodičnost, a ne jako Luther toliko radostné přijetí losu o vyvolení, který Bůh člověku udělil. Užitečnost a tím i bohuľibost povolání se měří v první řadě měřítkem mravním a teprve potom měřítkem produkovaných statků. Ke svěřenému majetku má člověk závazek a je mu podřízen jako služebník. Čím má někdo majetek větší, tím závažněji má při prověre asketickým svědomím cítit zodpovědnost, že ho vytrvale rozmnoží ke slávě Boží.

„Světská protestantská askeze bránila vši silou prostému *užívání* majetku, podvazovala *konzum*, zvláště luxusní konzum. Naproti tomu však svým psychologickým účinkem *zbavila výdělečnou činnost zábran* tradiční etiky, vyprostila z pout zříštnost, neboť ji nejen legalizovala, ale dokonce prohlásila, že ji žádá Bůh. Puritáni a jim po boku i velký apologet kvakerství výslovně svědčili, že boj proti rozkošim a proti oddanosti hmotným statkům *nemá být* bojem proti rozumnému *zisku*, ale proti nerozumnému nakládání s majetkem.“ (Weber, 1997, s. 258)

Byla to právě snaha o asketickou úspornost, která podle Webera vytvořila podmínky pro tvorbu moderního kapitálu. Bylo tomu tak v Nové Anglii, ale i Holandsku, kde přísný kalvinismus panoval jen krátce, ale nábožensky zanícené kruhy stačily akumulovat při úplném oproštění se od života ohromný kapitál. Touha po mamonu byla nepřijatelná, ale pokorné spravování majetku, které křesťanu Bůh nadělil, bylo morální povinností.

„Pokud někdo usiloval jen o majetek, měli to reformovaní za vrchol špatnosti, ve shodě se Starým zákonem a s hodnocením „dobrého díla“. Bohatství jako plod práce v povolání měli však za boží požehnání. A co bylo ještě důležitější: když nábožensky tolik oceňovali neúnavnou, neustálou, systematickou práci ve světském povolání jako vůbec nejvyšší prostředek askeze a zároveň jako nejjistější a nejzřejmější známku omilostněného člověka a pravé víry, nutně to v člověku působilo jako mocná páka k expanzi toho, co jsme nazvali „duchem kapitalismu“.“ (Weber, 1997, s. 259)

Vztah askeze a kapitalismu tedy není přímý, nýbrž spíše zprostředkovaný. Ekonomické účinky velkých náboženských hnutí, jejichž vliv na hospodářství spočívá v jejich výchově k askezi, se dostávají obvykle až tehdy, když už čisté náboženské motivy vyhasly a proměnily se ve střízlivou všední práci. Tak se původně náboženské myšlenky postupně podsunula utilitární interpretace, zatímco náboženské kořeny odumíraly.

Weber zmiňuje anglického fyziokrata Williama Pettyho, který holandskou hospodářskou moc vystihl tak, že jsou tam hojní „dissenters“ (baptisté a kalvinisté), kteří vidí v práci a v plni povinnosti vůči Bohu. Racionální vedení života založené na ideji povolání – jedna z konstitutivních složek moderního hospodářského ducha – se tak zrodilo z ducha křesťanské askeze.

„Nyní by k tomu měl přistoupit výklad, jak byla protestantská askeze, její vznik a její povaha, naopak ovlivněna souhrnem sociálních a kulturních podmínek, zvláště též *hospodářských*. Moderní člověk si i při nejlepší vůli nebývá schopen představit, jak pronikavý význam kdysi mělo pro způsob života, kulturu a pro národní povahu náboženské vědomí. Avšak proto bychom nechtěli nahradit jednostranný „materialistický“ kauzální výklad kultury a dějin stejně jednostranným výkladem spiritualistickým. *Možné* jsou *oba*. Ale nemíní-li se jako hledisko, nýbrž jako jediný závěr zkoumání, žádný z nich neposlouží historické pravdě.“ (Weber, 1997, s. 267)

4. Boj o autorství

Ústřední idea „Protestantské etiky a ducha kapitalismu“ visela na přelomu století „ve vzduchu“, takže není divu, že si jí chtělo přivlastnit více autorů najednou (Loužek, 2005). Brzy po vydání Weberova díla vyzvala asociace německých historiků autora, aby prezentoval své názory na výročním zasedání ve Stuttgartu v dubnu 1906. Weber však pozvání nepřijal.

Ernst Troeltsch použil oficiální vysvětlení, že Weber má příliš mnoho závazků. Zdá se však pravděpodobnější, že Weber se po dlouhé nemoci obával vystoupit před širším publikem. V každém případě Weber vyzval Troeltsche, aby jej na konferenci jako řečník nahradil, což se také stalo. Troeltsch využil situace a svoji přednášku o „významu protestantismu pro vznik moderního světa“ vydal tiskem (Troeltsch, 1906).

Troeltsch v přednášce v roce 1906 zmínil, že Weber ukázal psychologické podmínky a příčiny významu kalvinismu pro vznik moderního kapitalismu a navázal na pronikavou analýzu ducha kapitalismu od Wenera Sombarta (1902). Zatímco Sombart hledal, jak duch kapitalismu transformoval všechny aspekty hospodářského života, Weber myšlenku převzal, ale dodal, že duch kapitalismu nepramenil z čistě ekonomických faktorů.

Fakt, že kapitalismus se stal silný v kalvinistických zemích, zdůvodnil Weber tak, že kalvinistický nábožensko-etický duch mohl mít speciální význam pro genezi ducha kapitalismu. Troeltsch potenciálním kritikům připomněl, že Weber dokázal, že asketický kalvinismus vytvořil půdu ne pro vznik *kapitalismu* jako takového, nýbrž pro jeho *ducha*.

V roce 1910 Weber podává zcela jinou verzi geneze „Protestantské etiky“ (Weber, 1910a, s. 177). Brání se kritice historika Felixe Rachfahla, který byl známý díky svým studiím o dánských dějinách a později učil na univerzitě v Kielu. Weber tvrdí, že s Troeltschem na psaní „Protestantské etiky“ nespolečně pracoval a vehementně popírá Troeltschovo tvrzení, že Sombartova studie znamenala stimul pro sepsání „Protestantské etiky“. Ústřední ideu o vztahu asketického protestantismu a ducha kapitalismu prý rozvíjel již v přednáškách v roce 1898.

Tato změna postoje však vyprovokovala Troeltsche k vymyšlení další verze. Při diskusi o ekonomických postojích asketického protestantismu ve svém hlavním díle z roku 1912 o sociálním učení křesťanských církví Troeltsch zdůrazňuje, že jeho výzkum není založen na Weberovi, nýbrž jeho vlastním programem z roku 1901 (Troeltsch, 1912), tedy čtyři roky před vydáním Weberova eseje a jeden rok před vydáním Sombartova díla o moderním kapitalismu. Troeltsch však přiznává, že mu Weber pomohl rozvinout jasnější představu „asketického protestantismu“.

5. Kritika historiků

„Protestantská etika“ vyprovokovala již ve Weberově době kritické reakce (Loužek, 2007). Historici a společenští vědci, kteří sami sebe považovali za „individualisty“ ve smyslu Lamprechtova dělení a za odpůrce velkých sociologických konstrukcí jako např. George von Below, nebyli příliš nakloněni hypotéze o vzniku nové kulturní kvality a psychologické entity nazvané „kapitalistický duch“, jak ji přinesl Weber, Sombart a Troeltsch.

První, kdo zaútočil na Webera, byl německý historik Karl Fischer (1907). Argumentoval, že Weber provozuje idealistický a dokonce spiritualistický výklad historie, a že opomíjí roli ekonomických faktorů. Ve vývoji moderního kapitalismu působila řada úplně jiných vlivů než protestantismus. Dále namítal, že pojem povolání, který podle Webera přinesl Luther, se vyskytuje již dříve v křesťanské tradici a dokonce v bibli.

Weber Fischerovi na stránkách „svého“ časopisu okamžitě odpověděl (Weber, 1907, s. 243–249). Podezření, že provozuje idealistický výklad historie, důrazně odmítl a ocitoval pasáž z „Protestantské etiky“, která se explicitně obrací proti „bláhové tezi“, že by reformace byla jediným faktorem, který přispěl ke vzniku kapitalistického ducha nebo dokonce kapitalismu jako takového. Teze, že by baptističtí Sibiřané se mohli stát velkoobchodníky a kalvinističtí obyvatelé Sahary továrníky, je podle Webera iluzorní a nikdy by jej nenapadlo něco takového hájit.

Karl Fischer (1908) se rozhodl Weberovu odpověď opět zkritizovat. Podezření, že Weber hájí monokauzální výklad vzniku kapitalismu, je podle něj při četbě „Protestantské etiky“ oprávněná. Není možné jednotlivé příčiny-komponenty izolovat a zcela vylučovat, a Weberova teze o vlivu protestantismu na vývoj kapitalistického ducha je podle něj čistá spekulace. Weber by měl více nezaujatě studovat prameny a méně vymýšlet teoretické konstrukce.

Na Fischerův výpad reagoval ještě ostřeji Weber (1908). Fischer podle něj ignoruje, že Weber ani slůvkem nezpochybnil vliv hospodářských faktorů na společenský a náboženský vývoj, dokonce je pokládá za velmi významné. Nešlo mu o to hledat „hybnou sílu“ či faktor lidské historie. Na tyto metafyzické spekulace je příliš empiricky zaměřen. Uznává, že vliv náboženských faktorů může být tu větší, tu menší, a rozhodně mu nešlo o to vyslovovat jakoukoli univerzalistickou filozofii dějin.

Weberova obhajoba však neuspokojila Felixe Rachfahla, který autora „Protestantské etiky“ zkritizoval v roce 1909 na stránkách časopisu *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* (Rachfahl, 1909). Kapitalismus se podle něj vyvinul dávno před puritanismem a reformací. Ve Francii se obchod bouřlivě rozvíjel již před příchodem hugenotů, už mezi léty 1450–1550. Rovněž nizozemský kapitalismus vznikl před příchodem kalvinismu. Weberova teze, že kapitalistický duch se rozvinul díky reformaci, je proto podle Rafahla neudržitelná.

Weber Rafahlovi odpověděl na stránkách Archivu (Weber, 1910). Hájí se, že raný kapitalismus v italských, německých, anglických, holandských a zámořských městech existoval již před reformací, nejde však o ten kvalitativní skok a typ kapitalistického ducha, jaký vyrostl po reformaci. Kapitalistický duch, který Weber zkoumá, nelze ztotožňovat jen s touhou po zisku či vyděláváním peněz. Ty skutečně existují již před reformací, nevytvářejí však specificky moderního kapitalistického ducha.

Na Weberovu obhajobu reagoval Ernst Troeltsch (1910) a opět Rachfahl (1910). Rachfahl ve své replice zdůrazňuje, že Weber uhýbá a vymýšlí si různé druhy kapitalismu, aby zachránil svou „Protestantskou etiku“. Weber podle Rafahla nepřímou přiznává, že kapitalismus mohl vzniknout i bez kapitalistického ducha ovlivněného reformací. Hlavní příčiny vzniku kapitalismu jsou ekonomické, nikoli duchovní.

Poslední slovo v debatě si vzal Weber (1910b). Připouští, že ne každé jednání, které v rámci kapitalismu vede k hospodářskému úspěchu, určuje kapitalistický duch. Přesto se domnívá, že pojem „kapitalistický duch“ dobře vystihuje souhrn duchovních

postojů, které ospravedlňují výdělečné chování i teologicky a uvolnily tak síly pro rozvoj moderního kapitalismu.

Nedávno se objevila hypotéza (Lichtblau, Weiß, 1996), že Weber plánoval pokračování dvou dílů „Protestantské etiky“ vydané v letech 1904–05. Protože však byla reakce hodně kritická, raději od sepsání dalších dílů upustil. Weberova studie o protestantismu musí být podle tohoto názoru vnímána jako nedokončené dílo, jehož fragmentární charakter byl oslaben teprve v roce 1920, kdy přišlo druhé vydání, v němž Weber reagoval na některé námitky odpůrců a dal mu celistvější podobu.

Ve druhém přepracovaném vydání Weber zpřesnil či upravil některé pojmy, zejména *moderní kapitalismus*, *moderní kapitalistický duch* a *moderní kapitalistické podnikání* namísto původních *kapitalismus*, *kapitalistický duch* a *kapitalistické podnikání*. Přidáním slova „moderní“ chtěl odlišit od typů kapitalismu existujících již před reformací odlišit onen kapitalismus, jak se vyvinul v západní Evropě a severní Americe po vzniku protestantismu.

Jiná řada změn se týká citací odborné literatury, které dokumentují průběh kontroverze s kritiky. Poznámky pod čarou se staly téměř nepřehledné. Kromě toho Weber v druhém vydání přímo polemizuje se svými odpůrci, zejména se Sombartem a Brentanem, kteří reprezentují katolickou nedůvěru vůči hlavnímu poselství „Protestantské etiky“.

V Německu dnes vycházejí kritická vydání „Protestantské etiky“, která zahrnují jak původní znění z let 1904/05, tak modifikace a přídávky z roku 1920. Argumenty a protiargumenty, které zazněly v těchto prvních kritikách a obhajobách, se potom opakují i v debatě o protestantské etice v celém 20. století (Loužek, 2005).

6. Katolické rozpaky

Podívejme se ještě, jak reakce na „Protestantskou etiku“ souvisejí s náboženským vyznáním. Obecně lze říci, že nadšené sympatie k weberovské hypotéze vyjádřili protestanti, katolíci neskrývali rozpaky. Existují však dva katolické protipóly postojů k Weberovi, jež na přelomu století ztělesňují Werner Sombart a Max Scheler.

Werner Sombart byl především ekonomický historik a ve svých dílech diskutoval podobné téma jako Weber: proč vznikl kapitalismus v Evropě. Sombart zdůraznil přítomnost židů, kteří neměli žádný zájem na uchování feudalismu a podporovali nový hospodářský řád. Převládající podmínky válečné ekonomiky vyvolávaly potřebu překonat status quo. Prání po vyšším životním standardu vedlo k expanzi některých průmyslových sektorů.

Práce, v níž Sombart polemizuje s Weberem, je „Buržoza“ (Sombart, 1913). Sombart nebyl slepý vůči duchovním vlivům na vývoj kapitalismu. Kladl však důraz na tradici scholastiky, zejména sv. Tomáše Akvinského, pro rozvoj racionálního myšlení. V tomismu vidí první ospravedlnění čistě sekulární snahy o zlepšení ekonomického postavení tím, že tomismus přerušil tradici chudoby raného křesťanství.

Je to právě tomismus – argumentuje Sombart – který jako první vyslovil odvážnou myšlenku, že bohatství a chudoba nijak bezprostředně nesouvisejí s tím, zda křesťan dosáhne spasení či nikoli. Sombart tedy polemizuje s Weberovou tezí, že ekonomický racionalismus podpořil především protestantismus, zatímco katolicismus sehrál spíše konzervativní roli. Ústřední úlohu v rozvoji západního kapitalismu podle něj sehráli Židé, nikoli protestanti.

„Nemůže být samozřejmě odmítáno, že existovali někteří velcí kapitalističtí podnikatelé mezi puritány. Ale o tom, že vděčili za svou velikost puritánské etice, lze pochybovat. Bylo to pravděpodobně díky jejich rasovým kvalitám nebo přízní štěstěny. Jediný faktor, který mohl pomoci kapitalistickému duchu, bylo podrobení se již podnikajících kapitalistů následným zákonům protestantské etiky, ale tento vliv nemohl být nikdy příliš hluboký.“ (Sombart, 1959, s. 38)

Podobnou kritiku Webera z katolických pozic přinesl Lujo Brentano (1916, s. 133–134), který se snaží relativizovat význam puritánské etiky pro vznik kapitalistického ducha a najít kořeny kapitalistického hospodářského smýšlení ve starší tradici, než je protestantská. Pojem povolání se podle něj objevuje i ve středověké teologii a Weber jeho kořeny u Luthera předramatizoval.

Poněkud méně příkrý pohled na Webera z katolických pozic nabídl Max Scheler. Schelerovi se nelíbilo ostré tažení Sombarta proti Weberovi, které bylo podle něj málo vyargumentované. V roce 1914 odpověděl Sombartovi esejí „Buržo a náboženské síly“ (Der Bourgeois und die religiösen Mächte). Jde o období Schelerova života, kdy stál blízko katolické církvi, a které vyvrcholilo socionáboženskou klasikou „Vom Ewigen in Menschen“ (1921).

Scheler je spíše augustinián než tomista a tvrdí, že to nebylo dominikánství a tradice sv. Tomáše, které podpořily vědecko-technologický pokrok, nýbrž františkánství které svým sklonem k askezi a důrazem na práci pomohlo v západní tradici podpořit ekonomický racionalismus. Racionalismů je samozřejmě celá řada, argumentuje Scheler. Ale ten, který reprezentuje sv. Tomáš (a odvolává se na něj Sombart), byl spíše antikapitalistický než prokapitalistický.

„Zdá se mi, že v rozdílu názorů mezi dvěma prominentními vědci týkající se vztahu katolicismu a protestantismu k duchu kapitalismu, má zcela určitě pravdu Max Weber, ačkoli některé povrchní jevy mohou hovořit ve prospěch Sombarta... Sombartův výklad je jednostranný především proto, že vytrhává normativní etiku tomismu z jejího organického celku křesťanské morality pozdního středověku a přehnaně ostře ji odděluje od náboženské etiky spasení.“ (Scheler, 1964, s. 6)

Racionalismus kapitalistického typu má podle Schelera s řeckým etickým racionalismem Aristotela, z něhož sv. Tomáš převzal svou koncepci ctnosti a ostatní filozofické pojmy, hodně daleko. „Racionalizace života“, za kterou brojil Tomáš, se orientuje na vnitřní řád a harmonii duše a její sílu proměnit se v čistou nádobu pro přijetí pravdy zjevení a nadpřirozené milosti.

„Detaily tomistické doktríny morálky a ctnosti, které předkládá Sombart, znamenají velmi slabé argumenty tváří v tvář vnitřní struktuře tomismu, která je nejextrémnější opozicí vůči kapitalistickému systému. Jednotlivé argumenty, které vznášá Sombart, musí být vnímány v celém kontextu tomistické etiky.“ (Scheler, 1964, s. 8)

7. Shrnutí

Ačkoli je „Protestantská etika a duch kapitalismu“ pravděpodobně nejslavnějším Weberovým dílem, její ústřední myšlenka nepochází přímo Webera. Weber se při psaní díla inspiroval Martinem Offenbacherem, Eberhardem Gotheinem, Wernerem Sombartem a Georgem Jellinkem. „Protestantská etika“ může být chápána jako výraz „kulturního boje“, který na přelomu 19. a 20. století sváděli katolíci a protestanté.

Ústřední teze „Protestantské etiky“ zní, že existuje „spřízněnost volbou“ mezi moderním kapitalistickým duchem a náboženskými základy etiky povolání ve smyslu racionální metodiky vedení života, jak ji propracovaly různé proudy asketického protestantismu od reformace v západní Evropě a Severní Americe. Weber ve studii analyzuje především jeden směr korelace, totiž vliv určitých variant protestantismu pro vývoj kapitalistického ducha.

Protože hlavní myšlenka „Protestantské etiky“ visela na přelomu století „ve vzduchu“, strhl se po jejím zveřejnění spor o autorství. O hlavní zásluhy na centrální tezi soutěžili Ernst Troeltsch, Werner Sombart a Max Weber. Sombart argumentoval, že pojem „kapitalistického ducha“ je obsažen již v jeho práci o moderním kapitalismu z roku 1902. Troeltsch se odvolával na vlastní výzkumný program z roku 1901. A Weber tvrdil, že hlavní myšlenku obsahovaly už jeho přednášky z roku 1898.

„Protestantská etika a duch kapitalismu“ se stala předmětem tvrdé kritiky ze strany historiků. Ti argumentovali, že kapitalismus i kapitalistický duch se vyskytoval již před reformací, a že byl výsledkem spíše hospodářských faktorů. Weber podle kritiků provozuje idealistický či dokonce spiritualistický výklad historie. Weber na základě námitek zpřesnil některé hlavní pojmy a zakomponoval je do druhého vydání „Protestantské etiky“.

Zatímco protestanté hlavní myšlenku Weberova díla přivítali, katolíci neskrývali rozpaky. Sombart vyzvihl tradici scholastiky, zejména sv. Tomáše Akvinského, která podle něj rozvinula západní racionální myšlení. Max Scheler naopak Maxe Webera hájil, když scholastiku, zejména tomismus, označil za antikapitalistické. Protestantská etika a duch kapitalismu zůstala v každém případě přelomovým dílem, která se stala v ekonomii a společenských vědách 20. století legendou.

Literatura:

- BRENTANO, L. 1916. *Die Anfänge des modernen Kapitalismus*. München, 1916.
- FISCHER, H. K. 1907. Kritische Beiträge zu Professor Max Webers Abhandlung „Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus“. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 25 (1907), s. 232–242.
- FISCHER, H. K. 1908. Protestantische Ethik und „Geist des Kapitalismus“. Replik auf Herrn Professor Max Webers Gegenkritik. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 26 (1908), s. 270–274.
- GOTHEIN, E. 1892. *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes*: Strassbourg: Trübner, 1892.
- JELLINEK, G. 1895. *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1895.
- LEHMANN, H. 1987. Ascetic Protestantism and Economic Rationalism: Max Weber Revisited after two Generations. *Harvard Theological Review* 80 (1987), č. 3, s. 307–320.
- LICHTBLAU, K.; WEISS, J. 1996. Einleitung der Herausgeber. In: Weber, M.: *Die Protestantische Ethik und der „Geist“ des Kapitalismus*: Weinheim: Beltz Athenäum Verlag 1996, s. VII–XXVI.
- LOUŽEK, M. 2005. *Max Weber*. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2005.
- LOUŽEK, M. 2007. Max Weber ekonom. *Politická ekonomie*. 2007, Vol. 55, No. 1, pp. 91–105.
- OFFENBACHER, M. 1901. *Konfession und soziale Schichtung. Eine Studie über wirtschaftliche Lage der Katholiken und Protestanten in Baden*. Tübingen/Leipzig, 1901.

- RACHFAHL, F. 1909. Calvinismus und Kapitalismus. *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 3 (1909), s. 1217-1238, 1249-1268, 1287-1300, 1319-1334.
- RACHFAHL, F. 1910. Nochmals Calvinismus und Kapitalismus. *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 4 (1910), s. 689-702, 717-734, 755-768, 775-794.
- SCHELER, M. 1964. The Thomist Ethic and the Spirit of Capitalism. *Sociological Analysis* 25 (1964), č. 1, s. 4–18.
- SOMBART, W. 1902. *Der moderne Kapitalismus. Band 1: Die Genesis des Kapitalismus*: Leipzig: Duncker & Humblot, 1902.
- SOMBART, W. 1911. *Die Juden und das Wirtschaftsleben*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1911.
- SOMBART, W. 1913. *Der Bourgeois*. München/Leipzig: Duncker & Humblot, 1913.
- SOMBART, W. 1959. The Role of Religion in the Formation of the Capitalist Spirit. In GREEN, R. W. (ed.): *Protestantism and Capitalism. The Weber Thesis and Its Critics*. Boston: D. C. Heath and Company, 1959, s. 29–38.
- TROELTSCH, E. 1906. Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt. Vortrag, gehalten auf der IX. Versammlung deutscher Historiker zu Stuttgart am 21. April 1906. München/Berlin: Oldenbourg, 1906, s. 1-66.
- TROELTSCH, E. 1910. Die Kulturbedeutung des Calvinismus. *Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 4 (1910), s. 449-468, 501-508.
- TROELTSCH, E. 1912. *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1912.
- WEBER, M. 1907. Kritische Bemerkungen zu den vorstehenden „Kritischen Beiträgen“. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 25 (1907), s. 243–249.
- WEBER, M. 1908. Bemerkungen zu den vorstehenden „Replik“. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 26 (1908), s. 275–283.
- WEBER, M. 1910a. Antikritisches zum „Geist“ des Kapitalismus. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 30 (1910), s. 176–202.
- WEBER, M. 1910b. Antikritisches Schlußwort zum „Geist des Kapitalismus“. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 31 (1910), s. 554–599.
- WEBER, M. 1976. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1976.
- WEBER, M. 1996. *Die Protestantische Ethik und der „Geist“ des Kapitalismus*. Weinheim: Beltz Athenäum Verlag, 1996.
- WEBER, M. 1997. *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá fronta, 1997.
- WEBER, M. 1998. Protestantská etika a duch kapitalismu. (kap. 1, 2 a úvod ke kap. 3.) In WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenth, 1998, s. 185–245.

THE PROTESTANT ETHIC AND THE SPIRIT OF CAPITALISM

Marek Loužek, University of Economics, 4, W. Churchill Sq., CZ – 130 67 Prague 3 and Center for Economics and Politics, 37, Opletalova, CZ – 110 00 Prague 1 (louzek@post.cz)

Abstract

The paper is concerned with the famous study „The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism“ (1904/1905) by Max Weber. It analyzes both main content and context of this work. It is shown that the main idea of the „Protestant Ethic“ is not originally one of Weber, but it was taken over from

Sombart and Troeltsch. Weber was significantly influenced - similarly as in his other works - by his environment and contemporaries. The article describes critical reactions of German historians towards "Protestant Ethic" and reserved attitudes of the Catholics.

Keywords

German Historical School, protestant ethic, spirit of capitalism

JEL Classification

A14, A15, B15, Z13